

Almanac de Interlíngua

Numero 55 – Agosto 2014

Editor: Cláudio Rinaldi (almanacdeinterlingua@yahoo.com.br)

Historias de Bolivia

Inter 1836 e 1839, Bolivia formava un confederation con Peru, con capital in Tacna. Malgrado su brevissime existentia, le pais participava in guerras contra Argentina e Chile. Desde le initio, su vicinos lo considerava un menacia. Le collapso del projecto veniva post un invasion chilen alliate con fortias dissidente peruan.

Desde su fundation le 9 agosto 1825, Bolivia habeva 84 presidentes. Specialmente durante le 19^e centennio, dictatores e caudillos se succedeva con frequentia. Un del figuras le plus pictoresc de iste epocha es Mariano Melgarejo, qui governava le pais inter 1864 e 1871.

Ille se habeva sublivate contra le governante anterior Manuel Isidoro Belzú. Deroutate, Melgarejo compareva personalmente al palacio a livrar su rendition, conducte per un escorta armate. Un vice intra le officio del presidente, nonobstante, ille tirava e le assassinava. Foras, sur le Plaza Murillo, le multitude attendeva e critava vives quando Melgarejo surgeva in le balcon portante le cadaver suspense de Belzú. “Qui es celle qui vive?”, ille demandava al populo, que immediatemente redirigeva su critos in honor a Melgarejo.

Al inauguration de su mandato, Melgarejo pronunciava un discurso dicente que “ille governarea usque quando ille voleva, e si alcuno le displaceva, ille lo facerea occider a palos sur le Plaza Murillo.” Tunc ille se refereva al constitution bolivian, con le qual “se proponeva a realisar le plus intime del operationes hygienic que le homine sole practicar in forma quotidian, specialmente al prime horas del die.”

Analphabeto, ille certe die fingeva leger sur le sofa in su officio, quando un soldato le indicava que le jornal esseva al inverso. Le dictator respondeva que “ille qui sape leger lo face como le place.” A fin de demonstrar a su invitatos le loyalitate e obedientia del soldatos, ille les commandava a marchar usque un contraordine sue... e les faceva sortir per un fenestra del secunde etage qui dava al vacuo.

Un de su actos presidential consisteva in facer imprimir nove billetes de pecunia in que figurava le facie de su filias. Como su fratre affin habeva causate un incidente diplomatic al persequer fugitivos ultra le frontiera brasilian, Melgarejo le appellava a su

officio e comenciava a dictar le un littera destinate a Deo. Expectante que le dictator le facerea fusilar, le fratre supplicava pro su vita. Melgarejo explicava que sí, le facerea fusilar, ma que como le appreciava multo, le inviarea a Deo con un littera de recommendation.

Certe occasion, como le ambassator britannic prefereva biber chocolate al traditional *chicha* – un bibita alcoholic indigena preparate con mais masticate e sputate –, Melgarejo le expulsava montate al contrario sur un asino. Quando le regina Victoria prendeva cognoscentia del episodio, illa declarava que Bolivia non plus existeva. Melgarejo amava Francia, mesmo sin haber idea de ubi se situa iste pais. Quando ille sapeva que Napoleon III confrontava personalmente le prussianos, le presidente vestiva su cappotto rubie e leaderava un battalion a fin de reinfortiar le lineas francese. Post duo dies de marcha, un de su commandatos explicava que on deberea ancora cruciar le Foreste Amazonic e le Oceano Atlantic, assi que Melgarejo abandonava le projecto.

Le bolivianos ancora hodie regretta le territorios perdite per lor pais. In special, illes se resenti contra Chile, que vinceva le Guerra del Pacifico (1879-1883) e eliminava le sol acceso bolivian al mar. Alcun annos antea, in 1867, Melgarejo habeva concesse a Brasil un portion del Amazonia a cambio de alcun obsequios, ci incluse un asino que ille baptisava Holofernes. Le animal participava del festas in palacio, bibente bira e urinante sur le invitatos pro diversion de su nove proprietario. Iste cession territorial haberea effectos profunde plus tarde. Le exploration de latex promoveva le migration del *seringueiros* (extractores de cauchu) al inhospite region appellate Acre. Le proprietates rural brasiliian avantiava sur le insurveliate frontiera. Le reaction bolivian tardava duo decennios, quando le Bolivian Syndicate of New York recipeva un concession official pro extraher latex del foreste. Sub instigation del brasiliiano Plácido de Castro, le seringueiros se rebellava e declarava independente le Republica del Acre in 1902. Un anno postea, Bolivia autorisava que le republichetta se incorporava a Brasil, a cambio de un indemnisation de 2 millones de libras sterling plus un ferrovia que lo ligava al Oceano Atlantic (e in consequentia lo approximava del mercato europee) per medio del bassino fluvial amazonic. Con 366 km de extension, le ferrovia Madeira-Mamoré se concludeva in 1912, ma non attingeva le effecto expectate per le bolivianos.

Bolivia ancora perderea un parte plus de su terras pro Paraguay post le Guerra del Chaco (1932-1935), quando ambe paises ancora credeva exister petroleo in lor paludose frontieras.

Mariano Melgarejo (al sinistra) nasceva in Cochabamba in 1820. Ille escappava a Lima post su deposition in 1871, e esseva assassinate le mesme anno per le fratre de su amante. Altere question bolivian pictoresc es le capital national, historica e officialmente in Sucre, le cuna del independentia, ma de facto in La Paz, post que desde 1898 tote le presidentes habita le palatio presso al Plaza Murillo (al dextra).

Le anecdotas narrate in iste texto es historic, ben que in general on admitte que il existe alcun exaggerationes sur le actiones de Mariano Melgarejo.

Plus e plus celere

Tu va prender circa sex minutus pro leger iste articulo, secundo tu rhythmo – un adulto lege usque 350 parolas per minuta. Sex minutus es poc tempore, insufficiente pro lavar le plattos del cena. Ma in un kiosk tu ja non trova multe revistas con articulos longe como iste, perque le editores consenti que lor lectores ha minus e minus tempore. E minus patientia tamben. Lor solution es producer revistas, jornales e libros plus accelerate, in consonantia con le desiro de viver in velocitate, commun in le societates industrial.

Assi pensa le jornalista canadian Carl Honoré, defensor del lentitude, un habitu que ille dice haber acquisite durante le sex menses in que habitava tranquille plagias brasiliian. In su libro *Slow*, ille suggere que nos cambia le sandwicherias per banchettos domestic, face sexo per longe horas e non plus conduce como pilotas de Formula 1. Su inspiration surgeva in un aeroporto, quando ille incontrava un libro infantil con historias de un minuta de duration. Ille decideva tunc scriber un libro instigante le personas a dispender plus que un sol minuta con lor infantes al hora de dormir.

Le die ha ancora 24 horas, ma on ha le sensation que non pote facer toto lo que vole. Il manca tempore. Nos dispende fortunas con inventos technologic que deberea simplificar nostre vita, ma nos es sempre in haste. Quando le Internet surgeva, le messages instantanee e le accesso al information nos fascinava. Ma hodie, quando un archivo pesante tarda alcun secundas a aperir se, nos reclama sur le basse velocitate del computator o del incompetentia del suppletor de servicios que nos face attender plure secundas pro bassar un libro complete.

Iste histeria comenciava probabilmente con le revolution industrial, con machinas que laborava plus rapido que homines. Multe activitates routinari deveniva agile, inter illos le dislocation. De Julio Cesar a Napoleon, nos viagiava sempre al velocitate que le cavallos permitteva. Le invention del motores e lor installation in trainos cambiava isto, e le impacto provocava le organisation solide del tempore. Le

zonas horari ganiava importantia – antea il eseva indiferente a un persona qui prendeva septimanas pro cruciar le Statos Unite si, al arrivar a su destination, il habeva alcun horas de desnivello in comparation con le punto de partita. Con le trainos, le vita quotidian passa a importar se non solo con le hora, ma anque con le minuta precise in que un composition lassa le station e con le secundas que pote causar un accidente inter wagones in un deviation clause.

Le technologia passava alora a offerer velocitate a celles qui vole consumer lo. “Tote developpamento tende a facer le processos plus rapide”, explica Edward Tenner, specialista in historia del technologia del Universitate Princeton. Un promenada al shopping mall lo demonstra: del telephonos al pressatores de oranges, quasi tote nove producto es plus veloce que su version anterior.

Le proxime boom eveniva al fin del 20^e centennio e transfigurava nostre capacitate de communication. James Gleick, autor de un libro sur le causas e effectos del velocitate, dice que “le technologia e le Internet provocava un revolution in le cambio e quantitate de informationes”. Secundo ille, “un cosa accelera altere e on se trova in un circulo vitioso apparentemente infrangibile: technologia demanda velocitate, que promove le developpamento de nove technologias que debe esser plus rapide.” Assi, nos es tosto disperate per un chip que amplia le memoria de 128 a 256 megabytes, mesmo sin saper qué facer con le poc secundas que nos va lucrar con iste melioramento. Olim, un persona qui postava un littera sapeva que illo prenderea septimanas usque le receptor lo legeva. E, crede lo, le officios functionava. Ma hodie, con le invention de servicios como le Fedex e le motoboys, il es injustificabile facer alcuno attender plus que alcun horas pro reciper un documento.

Le aviditate pro ganjar tempore nos da plus e plus le sensation de perder tempore. Recercatores estima que, in comparation con un persona qui viveva ante cento annos, un juvene hodiernus de 24 annos senti que su tempore passa 1,08 vice plus rapidamente. Un persona de 62 annos lo senti 7,69 vices plus rapido. Le differentia es causate per le periodo de exposition al vita in alte velocitate. James Tien e James Burnes, professores de mathematica applicate del Instituto Politechnic Rensselaer, in le Statos Unite, lo concludeva analysante statisticas de productivitate e emission de patentes inter 1897 e 1997. Iste indices indica le developpamento technologic in le periodo, e es tamben inter poc datos centennari credibile.

Il existe ancora un explication biochimic pro nostre perception del rhythmo temporal. A mesura que on invetera, le cerebro produce minus dopamina, le neurotransmissor responsabile per le sensation de energia e disposition. Iste processo pote disaccelerar nostre horologio biologic. Un experimento per le neuroscientista Peter Mangan divideva voluntarios in grupplos etari que debeva avisar quando 60 secundas esseva transcurse. Le plus juvenes avisava post 54 secundas in media; le plus veteres, post 67 secundas. Le veteres se surpriseva per le information que un minuta esseva finite ante que illos lo percipeva. Forsan isto explica per que le granparentes reclama que iste anno passava troppo rapido, durante que lor graninfantes suffre perque le proxime Natal tarda tanto.

Psychiatras debatte sur le existentia de un maladia del haste, cuje symptomas esserea anxietate, difficultate de relaxar e, in casos plus grave, problemas sanitari e social. On suffre perque su demanda intime per velocitate trova impedimentos practic: le autos deveni plus veloce, ma lor transito es plus lente a causa del congestiones. Le semaforos nos detene, e le pedestres continua a pressionar bottones que non funciona desde le 1980s in New York, sperante que assi lor occasion de cruciar le strata va venir alcun secundas plus rapido. Le specialistas usa le expression “button de acceleration” pro iste situationes in que on que discarga le anxietate con actiones illogic, como premer

repetitemente le botton de un ascensor. Le prime ascensores se moveva a 20 centimetros per secunda; hodie, le plus veloce percorre 12 metros per secunda, ma continua causante impatientia a celles qui attende per illo. Ingenieros debe crear systemas de contention de irritation, como lumines e alarmas que anticipa le venita del ascensor.

Un factor capace de frenar iste cursa per velocitate es le potentia acquisitive. A mesura que on ja non ha pecunia sufficiente pro cambiar de computator con tante frequentia, il es possibile que le offerta per versiones plus veloce deveni minus sovente. Ma il es possibile, tamben, que le consumo se reinventa, adaptante se al velocitate del offerta. Il restara sempre, totevia, un movimento in favor del lentitude, proponente longe banchettos e libros grosse in opposition al fast food e al films de action.

Resumite del articulo *Tempo: cada vez mais acelerado*, per Sérgio Gwercman, publicate in le revista mensual brasilián *Superinteressante*.

Le Banca del BRICS

Le 15 julio esseva fundate in Fortaleza le Nove Banca de Developpamento, que concretisa un accordo firmate per le membros del BRICS in lor incontro de 2013 in Durban. Le NBD disponera de 100 milliardos de dollars, destinate a financiar projectos infrastructural pro le proprie paises membros e anque pro altere paises emergente a partir de 2016, plus un fundo de reserva con equal valor pro protection contra crises finanziari international. Assi, le nove entitate habera rolo tanto de banca de developpamento como de fundo monetari, in complemento a organismos como le FMI e le Banca Mundial. Le prime presidentia rotative del banca toccara a India per le periodo de cinque annos. Le sede essera in Shanghai.

Constitute formalmente ante sex annos, le BRICS reuni cinque economias emergente assatis differente in certe aspectos, ma con interesses politico-economic commun.

					
millones km ²	8,5	17,1	3,3	9,6	1,2
millones hab.	201	144	1210	1354	52
billones \$ ¹	2,2	2,1	2,0	10,0	0,37
\$ per capita ¹	11.080	14.645	1.584	7.333	7.096
Indice Gini ²	52	42	34	47	63
Crescentia ³	2,5%	1,3%	4,7%	7,6%	2,0%
Inflation ³	5,9%	5,3%	6,9%	3,1%	5,2%
IDH ³	0,744	0,778	0,586	0,719	0,658

¹Le valores in dollars presentate ci pro le Producto National Brute es nominal, e non proportional al costo de vita in cata pais. (Memora que in Interlingua un billion equivale a 10^{12} , il es dicer “un million de millones”.)

²Le plus basse le indice o coefficiente de Gini, le plus equilibrate le distribution de renta in un societate. Pro comparation, le indice in le paises nordic es proxime a 25 e le paises con plus disequalitate in le mundo ha indice 65.

³Le crescentia annual del PNB remitte al anno 2013. Le inflation annual es celle indicate in le *CIA World Factbook*, referente al dato le plus recente in cata pais. Le Indice de Developpamento Human se da secundo le recente actualisation per le Nations Unite, in julio 2014.

Post le mundial in Brasil...

Le cuppa mundial ha devenite plus previsible?

Ante que le mundial comenciava, le sitos de sponzion dava que Espania, Argentina, Germania e Brasil attingerea le phase semifinal. Le sol error se dava con le espanioles, substitute per Nederland, que les batteva in lor match inaugural.

Inter 1986-1994, anque alcun equipas tertie in lor gruppoo se qualificava al octave-finales. In 86, le tertie Belgica avantiava usque al semifinales. In 90 e 94, le terties Argentina e Italia arrivava al final.

Inter 1998-2010, sempre alcun equipa secunde in su gruppoo vinceva le match del octaves: duo equipas in 1998; quattro in 2002; duo in 2006; solmente un in 2010. In 2014, nulle.

Plus gruppos mortal, minus tempore extra

Inter 1974-1982, anque le secunde phase del mundiales se disputava in gruppos. Per isto, solmente duo matches se decideva in prorrogation o per penalties durante tote iste periodo. In le sol mundial de 2014, octo matches durava 120 minutus o plus, sovente sub forte calor e con jocatores in visibile exhaustion physic e psychologic.

Gruppos spectacular soleva formar se in le secunde stagio. In 74 Nederland, Brasil, Germania Oriental e Argentina se batteva per un vacantia directe al final. In 78 le mejor disputa se dava inter Nederland, Italia, Germania Occidental e Austria. In le edition de 82, le gruppos habeva tres equipas: in un de illos se confrontava Germania, Anglaterra e Espania; in altere Italia, Brasil e Argentina.

Tres matches in loco de un

Con solmente tredece paises inscripte, le prime mundial debeva organizar se con distincte quantitate de equipas in cata gruppoo. A partir del secunde edition, tamen, FIFA decideva que tote le matches esserea eliminatori desde le initio. Ma in 1950, le hospite Brasil insisteva con le realisation de un phase de gruppos, de modo que le equipas poteva participar de plus matches e in consequentia ganiar plus pecunia con le vendita de tickets. Anque, diverse equipas europee credeva non compensar cruciar le Atlantico a fin de jocar un match unic e menaciava desister del mundial. FIFA cedeva e le gruppos esseva tirate al sorte. Assi mesmo, tres equipas desisteva al ultime minuta, e novemente le mundial se faceva con tredece paises e gruppos irregular. Post le abandono de Francia, le gruppoo 4 restava con solmente duo equipas e un match unic in que Uruguay batteva Bolivia e avantiava al phase final. Ab le edition sequente, il ha sempre habite gruppos con quattro equipas in le phase initial del torneo.

Que disturba plus le concentration?

Un lege approbate in julio con validitate pro le Districto Federal brasiliense prohibe le utilisation de telephonos mobile per operarios de construction, sub pena de dimission justificate in caso de reincidentia. On argumenta que le telephonatas e messages disconcentra le travaliatores e causa accidentes.

Un recerca con 848 profesionales, publicate in julio in le Statos Unite, concludeva que le principal causa de disconcentration in ambiente corporative es le collegas garrule. In 45% del interruptiones, le motivo es un collega qui parla continuemente, sovente perque non sape interpretar le lingue corporal del alteres e identificar le momento de cessar le conversation e regressar al activitates laboral. Le secunde ration le plus appunctate es le

arrivata de e-postas, responsabile per 18% del interruptiones. Alteres es odores (9%), telephonatas (8%), ruito ambiental (6%) e le architectura del officio (5%).

Barbecue sin sal pro le argentinos

Un nove lege in Argentina determina le reduction minime de 15 per cento in le quantitate de sodio del alimentos vendite in restaurantes. Le argentinos consume in media 5 grammas de sal al die. Le hypertension arterial es le principal causa de morte in le pais – cata anno, 50 mille personas mori in decurrentia de iste maladia. Le nove lege prohibe que salieras es accessible sur tabulas e balcones in restaurantes; le cliente qui desira plus sal debe demandar lo a un servitor. Assi se intende combatter le habito de mitter plus sal al mangiar ante mesmo que on lo proba.

Le bon arte culinari recommenda que le chef extrahe al maximo le aqua del alimentos, augmentante assi le concentration del sapor natural sin depender tanto del addition de condimentos.

Conversations e-postal

Il es natural que alcun dubitas surge quando on se communica con frequentia in un lingua estranier, mesmo post longe practica e studio. In nostre contactos per e-posta, Patricio Negrete e io sole attaccar iste dubitas sempre que illos se manifesta.

Patrício:

Io non sapeva como dicer *impolite* in interlingua e le thesauro lo traduce como *impolite*. Como debe io pronunciar lo, [im-puh-láyt], [im-po-lí-te] o secundo le regula de interlingua [im-pó-li-te]?

Cláudio:

Io te indica un correction, ben que io es certe que le “error” non passa de un lapsus tue: “io esseva multo suprendite *quanto* ben parlava un infante povre” (*quanto* es adverbio, *quante* es adjetivo). Anque, tu scribeva *passato* con un sol S, lo que monstra nostre confusion mental con usar un lingua tanto simile al nostre proprie idioma materne. Durante le redaction del grammatica, io sovente me suprendeva graphante parolas in portugese con PH o Y! Toto normal, io crede.

Polite es le participio passate de *polir* (in anglese ‘polish’, con le senso original extense a ‘refine’), alora le pronunciation es [polite]; e, assi, *impolite* es [impolite].

Io ha incluse un explication sur iste subjecto in le nove version del grammatica: verbos in -er genera derivatos proparoxytone (=esdrújulos), ma verbos in -ir ha derivatos paroxytone (=graves). P.ex.: *vender*, *le vêndita*; *creder*, *le crédito*; *deber*, *le débito*; ma *finir*, *le infinito*; *sortir*, *le sortita*; *venir*, *le venita*. Iste regula non attinge le participio ipse, inclusive perque multe participios in -ite es artificial (*dicite*, *facite*, *vidite* etc.).

Cláudio:

Duo correctiones, iste vice a me ipse: io scribeva **littore* in mi ultime littera, ma le graphia correcte es *litore*, con un sol T; e io scribeva **transporte* in vice de *transporto* (equalmente: *supporto*, *reporto*). Io ha visto altere interlinguistas usar *imbracio* in loco de *imbraciamento*. On ha esp. *abrazo*, port. *abraço*, it. *abbraccio*, angl. *embrace*, alora io prefere non criticar iste usage, que al fin es toto naturalistic. Io non es secur si iste habito de congedar se inviante un imbraciamento es tanto habitual inter europeos e hispanoamericanos como illo lo es ci in Brasil.